

РЕЦЕПЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА РЕЧ ОТ СТУДЕНТИТЕ ЧУЖДЕНЦИ

Владислав Миланов

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. В настоящата статия са представени изводите от научен експеримент, проведен със студенти чужденци от СУ „Свети Климент Охридски“. В извънаудиторните часове по съвременен български език студентите наблюдават и анализират речевите прояви на българските политици и трябва да подготвят научнообоснован коментар върху вербалното и невербалното им поведение, като го съпоставят с политическата ситуация (политици и политическа реч) в собствените си държави. Обект на научния анализ в този текст са изводите, свързани с езиковата агресия в публичната реч, с клишетата, с динамиката на езиковите процеси и по-конкретно с разминаванията между книжовнонормативния комплекс (който за студентите чужденци е водещ и представителен; първоначален код при усвояването на езика) и тенденциите, които узусът задава като паралелни езикови модели в условия на конкуренция. Отчитат се и важни маркери, съпътстващи политическата комуникация, като представителност, подготвеност на речта, уместни употреби, умение да се превключват езиковите кодове.

Ключови думи: политическа реч; езикова култура; маркери за разговорност; динамика на езиковите процеси

Българската политическа реч е обект на засилен научен интерес през последните години. Този факт може да бъде обяснен лесно с интереса на всяко гражданско общество към политическите послания и идеи, чрез които се изпълняват основните ангажменти на партиите и организациите по пътя им към властта и в самата власт. Към този формат на политическото обаче логично научен интерес проявяват лингвистите, политолозите, социолозите, журналистите и специалистите от различни други научни и практически дялове на познанието, които ежедневно следят актуалните събития около политическия живот и рефлексията му върху обществото.

За филолозите от особена важност е да наблюдават и да анализират публичната политическа реч по няколко причини.

1) Политическата реч живо отразява динамиката на езиковите процеси.

2) Политическата реч задава модели и дава повод за езиково влияние и взаимодействие върху журналистите, а много често и върху младите хора в България, колкото и да се твърди днес, че те не гледат телевизия и не се интересуват от политика.

3) Разнообразието от политически изказвания, както и разнородната аудитория, към която е насочено, формира нова представа за типологията на стила; за смесването на езиковите регистри; за несъобразяването на ситуацията и събеседниците с речта; за все по-размитите граници между официално и неофициално в общуването и за избора на изразни средства в пряка зависимост от ситуационната обкръженост.

4) През последните 20 години се наблюдават устойчиви тенденции като свръхупотреба на клишетата, неуместни употреби и непределени диалектни влияния, силна езикова агресия, непознаване на книжовноезиковите норми, стремеж към свръхнаучност на изказа или пък тенденцията, свързана с употребата на разговорни елементи от уличната и битовата реч, в които основни прагматични маркери са непринудеността, неподготвеността и неофициалността, които не са адекватни спрямо заявките за институционална представителност/принадлежност на речта, с които са обвързани българските управляващи в официална среда.

Всичко това е достатъчен повод да се провеждат периодични обобщения и да се представят публично данните от анализите на политическото говорене.

В този текст обаче идеята е по-различна и е пряко свързана с мисията на списание „Чуждоезиково обучение“ да отразява езикови тенденции, свързани с възприятието на определени реалии от студенти чужденци и от чужди граждани въобще. Текстът си поставя като основна задача да представи възприемането на българската политическа реч от студенти чужденци, които изучават различни специалности в Софийския университет „Свети Климент Охридски“, както и осмислянето ѝ в работата на преводачите в институциите в Брюксел. Проучването, разбира се, не е самоцелно. Една от задачите му е да анализира и да представи рецепцията на българската публична политическа реч през погледа на млади хора от различни страни, с различни традиции и култури, с различна езикова и политическа ситуация, с различни политически нагласи и отношения спрямо партийната принадлежност, за да даде по-пълна представа за това как стои българската публичност от речева гледна точка в очите на чужденеца. Студентските наблюдения са особено ценни в този анализ, защото са направени през концепцията на млади изследователи, които изучават специалностите „Европейски съюз и европейска интеграция“, „Политология“, „Социология“, а това ги ангажира едновременно с политическия анализ и с политическата реч като единствения начин, през който идеите достигат до своите адресати.

Най-общо, това изследване си поставя сериозната научна задача да проучи в съпоставителен план политическата езикова ситуация в балканските, в славянските и в страните членки на Европейския съюз, за да бъдат установени приликите и разликите в моделите на говорене, процесите на взаимодействие, степените на езикова агресия, спецификата на политическия жаргон, използването на похвати, чрез които с много изреченски конструкции, които най-често съдържат клиширни изрази, се представя малко или нулева информация, преекспонирането на Аза, ролята на лидерската реч, опозицията мъжко-женско говорене в политиката, отношението власт и език, тоест как говорят управляващите и как говорят политиците в опозиция: валиден ли е моделът на рефрена в зависимост от ролите, които имат неустойчив характер в политическата действителност. Не на последно място, изводите от тази разработка могат да бъдат обобщени като статистически анализ за обществените нагласи на младите хора към публичната реч. Като иновативен момент се приема фактът, че се представя българската политическа ситуация през очите на чужденците. Такива изследвания са правени експериментално в различни научни текстове. Проучени са стереотипите на българина и неговият образ в представите на чуждите граждани. Към момента обаче не е правено проучване върху образа на българския политик и неговата реч, както и на българската политическа ситуация в концепцията на чуждестранните студенти.

Статията си поставя за научен обект анализа на няколко характерни за публичната реч тенденции, които са убедително анализирани в текстовете на българските лингвисти, посветили изследователския си интерес на тази реч. Акцентът е поставен върху **клишето** като маниер на политическото говорене и нескрита заявка за формирането на политически жаргон, върху **езиковата агресия** като израз на неумението да се използва силата на изразните средства, без да се обижда и унижава политическият опонент, както и върху разговорните прагматични маркери, които разколебават стиловите похвати и размиват границите на стилистичните регистри по отношение на избора на езикови средства в зависимост от ситуацията, събеседниците, опозицията официално – неофициално, представителност на публичното изказване, обвързана с институционалната ангажираност. Приближаването на политическата реч до неофициалната устна комуникация често е оправдавано като намаляване на дистанцията, „използване на езика на народа“. Въпросът тук е в неумението да се използват уместно онези изрази, които действително свалят бариерите в общуването, както и криворазбраната представа за фамилиарното говорене във висока и представителна ситуация, която ангажира говорещия със съответния висок произносителен стил.

На първо място, ще анализираме представите на студентите чужденци за **клишето** като езикова конструкция, свързана с идеята, че създава модел за политически жаргон, който във възприятията на студентите и на преводачи-

те в Брюксел се възприема като лишено от смислово съдържание съждение; като опит за бягство от конкретността в едно изказване; като установен траен политически езиков модел, чрез който може лесно да се „бяга“ от специфични ситуации, изискващи действителна политическа отговорност, заявена през и гарантирана чрез речта. Като опит да се избяга от конкретността и като възможност да се говори, без да се излъчва ясно и точно послание към аудиторията. За да бъде по-убедително представено отношението на младите изследователи към този езиков модел за изразяване, ще направим кратък обзор на по-важните научни схващания за клишето, чрез което по-аргументирано да бъдат описани концепциите и възприятията на чужденците към тази типична за политическата реч конструкция.

Според едно от определенията в „Български тълковен речник“ *„клише е ‘изхабен стереотипен израз’¹⁾, или казано с други думи – езиков шаблон. Тези две понятия могат да бъдат използвани като синоними, въпреки че съществуват известни спорове около равнозначното им възприемане. Според Кр. Чакърова и П. Костова „клишето може да се квалифицира като шаблон, ако се използва в нехарактерен контекст“²⁾. Те смятат отъждествяването на клишето с шаблона за неправилно, тъй като, от една страна, „не е научнообосновано да се ползват два термина за едно и също явление“, а от друга – „става дума за два различни стилистични феномена“³⁾. Двете авторки подкрепят мнението на руската лингвистка М. Сенкевич, според която шаблонът е „изхабена от употреба езикова структура, която предизвиква негативен стилистичен ефект, а клишето е стандартен езиков израз, характерен за определена сфера на общуване“⁴⁾. Тя говори за клишето като за стандартен израз, съпоставяйки го с понятието „щампа“. Според нея „...За да не стане стандартът (клишето) щампа (...), той трябва да бъде употребен в точно съответствие с обозначения от него предмет (т.е. необходима е точна, а не „приблизителна“ словоупотреба) и в обкръжение, нечуждо на неговата функционалностилова природа“⁵⁾. Според научноаргументираната позиция на Кр. Чакърова и П. Костова най-лесният пример за подобна трансформация е употребата на административни клишета в публицистичната или научната функционална сфера. *В естествената си среда (административната документация) те изпълняват предназначението си да облекчават деловата комуникация, но в нетипичната си среда (напр. публицистичен текст) „дразнят“ възприемателя, тъй като правят речта „книжна“ и неизразителна.“⁶⁾**

Разграничение се прави и в речника на Д. Розентал и М. Теленкова: „За разлика от щампата, представляваща изтърган израз с избледняло лексикално значение и заличена експресивност, клишето образува конструктивна единица, съхраняваща своята семантика, в много от случаите и изразителността си...“⁷⁾. Този въпрос е до известна степен спорен, тъй като и клишето, също като щампата, е често повтарян израз, който придобива симптоматиката на

шаблон по посока загуба на оригиналността и експресивността. „Той (шаблонът – уточнението е мое) може да се прояви на различни езикови равнища: думи и словосъчетания, граматични категории или синтактични структури и във всички случаи представлява изхабено от честа употреба езиково образувание, загубило първоначалната си експресивност или информативност и способността си да въздейства положително върху съзнанието на възприемателя.“⁽⁸⁾ Подобно мнение изразява и Ст. Брезински, според когото *честата употреба на тези словосъчетания (шаблонни – уточнението е мое) престава да предизвиква вече асоциации и да създава образи...*⁽⁹⁾.

Още в трудовете на В. Виноградов, Г. Винокур, Л. Якубински и Л. Щерба се представя виждане за това, че в процеса на общуване целият речев материал не се създава наново, а напротив – част от него се използва в готов вид, което се дължи на честото повтаряне на едни и същи житейски ситуации. „В системата на съвременния книжовен език думите в голяма степен функционират не като произволно и неочаквано сблъскване и сливане на отделни компоненти на речта, а като заемат устойчиви места в традиционни формули. Всичко това дава повод на лингвистите да обобщят своите концепции в сходни теоретични модели, част от които ще представим накратко тук.

– Повечето хора говорят и пишат с помощта на готови формули, клишета.“⁽¹⁰⁾

– „Не трябва да се твърди, че в езика изобщо не трябва да има клишета и фиксирани формули: те имат своя си функция и своето си място в механизма на езиковото изразяване.“⁽¹¹⁾

– „Шаблонното взаимодействие“ на бита се отразява в „шаблонните речеви взаимодействия.“⁽¹²⁾

– Това донякъде оправдава клишето, като го поставя в една разбираема позиция, произтичаща от самите потребители на езика. Клишетата предимно попадат в сходен контекст и съответстват на „психологически стереотипи като отражение в съзнанието на често повтарящи се явления от действителността“⁽¹³⁾.

– „Нашият книжовен език кара да преливаме нашите мисли в предварително изготвени форми.“⁽¹⁴⁾

– М. Сенкевич обобщава, че отсъствието на готови речеви формули, клишета, би затруднило процеса на общуване, тъй като би се наложило всеки път отново и в движение да се създава ново словосъчетание и така нерационално да се губи време.⁽¹⁵⁾

– „Човешкият мозък не би се справил в рамките на нужното време, ако нямаше унифицирани стандарти, подредени в резултат на класификация и подбор.“⁽¹⁶⁾ А това очертава едно от не толкова лесно забележимите положителни качества на клишето, още повече че до известна степен става дума за неизбежна употреба, върху която психологическите и житейските фактори оказват

силно влияние. Друг е въпросът с преупотребата на клишето, особено когато тя е целенасочена, а не несъзнателна. Но при всички положения то си остава необходимо и донякъде полезно езиково явление, спомагащо комуникацията, въпреки негативната нагласа към него.

Проблемът със стандарта като изказ се разглежда от В. Г. Костомаров в комуникативен аспект. Признавайки езиковата природа на стандарта, изследователят го нарича „знаков продукт на масовата комуникация“. Въпреки това само едни стандарти „не са оптимални за надеждното кодиране и предаване на информация“. Затова се налага необходимостта от редуване с нови експресивни елементи. Това противоречи на вече споменатото виждане на Д. Розентал и М. Теленкова, че клишето запазва своята семантика и въздействие. В това отношение по-скоро близко до мнението на В. Костомаров стои виждането на Ст. Брезински: *Нашият апарат за възприемане дотолкова е свикнал с книжния, с баналния, с изхабения език, че е станал нечувствителен вече към този език – той не му въздейства, той за него е мъртъв, несъществуващ език.*¹⁷⁾ Ето и неговото предложение за „справяне“ с този езиков проблем: *Но за да се разнообрази изразът, трябва, преди да се напише предателската щампа, грубият шаблонен израз, да се потърси свой начин, да се създаде свой индивидуално обогатен израз.*¹⁸⁾ Той предлага следната обосновка: „(...) ако авторът си служи с едни и същи езикови средства, вниманието на слушателя или на читателя лесно може да се умори, интересът може да се притъпи от еднообразието. Затова при всички случаи стремежът е да се внася разнообразие в езиковите средства, в стилистичните похвати“.¹⁹⁾

Кр. Чакърова и П. Костова доказват убедително, че *в различните периоди от развитието на социума и на езика съществуват различни представи за оригинална и шаблонна речева изява.*²⁰⁾ Авторките са на мнение, че „общото между клишето и шаблона е лесната им възпроизводимост, но за разлика от клишето, езиковият шаблон винаги е негативно явление“.²¹⁾ Подобно схващане е изказано и от М. Теленкова и Д. Розентал. Клишето преминава през различни нива на възприемане, като в днешно време преобладаващо е отрицателното. И именно тази роля на клишето в речта – на изхабена, повторема, предвидима и натрапчиво досадна езикова формула, го превръща в сходно с шаблона. Сливането в значенията е от гледна точка на въздействието от двете понятия, което е равностойно. Причините, поради които на щампата и на шаблона са давани отрицателни оценки, сега важат за клишето, което също е станало „изтърган израз с избледняло лексикално значение и заличена експресивност“.²²⁾ Ако се върви по пътя на сегашното възприемане на клишето, то положителното несъмнено е рядкост, докато мнението, че клишето/клишираността е нещо отрицателно, е утвърдено.

Не особено популярно е мнението на Б. Георгиев за клишето. Според него то е „стереотипизиран словесен образ и ако този образ е добре изграден, той

бързо се запаметява, въвежда се в употреба от хората и става норма за социално поведение. *Моята партия е България* е класическо езиково клише, но което звучи добре“. Той дава обяснение за отрицателното възприемане на клишето: *Отрицателното отношение към него се създава в училище, защото в една аналитична работа клишето наистина няма какво да прави. Но в говорене, което разчита да въздейства чрез словесни образи, клишето е добре дошло. Та пословиците, поговорките и сентенциите какво друго са, освен клишета?*²³⁾ Не на такова мнение обаче е Ст. Брезински: „Обратно на мисълта-шаблон е сентенцията, мисълта-формула, мисълта-есенция. Това е мисъл-откритие, мисъл, която носи в себе си сгъстена форма, в няколко думи цял пасаж, цяло действие. Поради своята дълбочина, поради своята богата краткост, колкото и да се употребява, тя не омръзва никога, не се превръща в шаблон“.²⁴⁾

Това обширно въведение е подходящ концептуален фон и необходимо уточнение за изследването, защото предполага, че съвременните млади хора, които растат в едно различно комуникативно общество, не разбират клишето и не го употребяват в речевите си изяви. Цялото информационно разнообразие, което предлагат социалните мрежи днес, им позволява да бъдат гъвкави в изказа си, да търсят нестандартен начин за изразяване, за да подчертаят собствената си индивидуалност. Ето защо изводите, които обобщават отношението им към клишираните изрази, изглеждат напълно логични и закономерни. Категорично против клишираните фрази се обявяват преводачите от Европейската комисия, за които българският език е трети или следващ език. Те определят тенденцията за употреба на клишетата като общоевропейско езиково явление, чрез което редица политици избягват конкретността в изказванията си и създават предпоставка чрез стандартни, но безсъдържателни фрази, да говорят това, което за тях и за политическата им принадлежност има значение, но което не е контекстово обвързано със ситуацията и с темата на общуването. Важен извод към това наблюдение е, че в подобни ситуации се увеличава употребата на лексика от специфичните професионални области, с която се засилва експертността (или експертизата, както по-често я определят говорещите); подчертава се професионалната ангажираност на говорещия към темата на изказването. Друг важен извод, който потвърждават студентите преводачи, е, че се преекспонира с употребата на клишета, когато говорят представителите на националистическите партии и когато става дума за защитата на патриотични идеи и ценности. Тук клишираните употреби са силно застъпени, защото позволяват зад изрази лозунги да се изрази отношение към националната идея и към защитата на националистическите концепции. Въпреки тези констатации на преводачите те отбелязват, че не изпитват затруднения при превода на тези конструкции, но често си задават въпроса какво всъщност предават като смисъл и като информация. В сравнение с превода на някои екзотизми например (от типа *ала бала* на

българския премиер, *тинтири-минтири* също от него) клишетата не са толкова сериозна бариера за преводача, но оставят усещането за реч еднотипна, монотонна и неказваща нищо по същество.

Студентите чужденци, които учат в Софийския университет политически и социални науки, единодушно изразяват отношение на нетърпимост към клишето в политическата реч. Проучването ни показва, че 87 % от тях посочват примери, чрез които убедително е илюстрирана универсалността на това езиково явление в различни балкански и славянски страни. В основата на клишираните конструкции отбелязват лексеми като *приоритет, отговорност, визия, стратегия, ресурси, готовност, уникално, цел, стартираме, мерки* и други, чрез които се изграждат изречения от типа:

Нашата партия ще поеме политическа отговорност за...

Правителството ще поеме пълна отговорност за...

Ще впрегнем всички ресурси на държавата, за да решим проблемите на хората.

Образованието и здравеопазването са приоритет за нашето управление...

Взели сме всички мерки, за да опазим здравето на хората.

Единствено нашето правителство успя да се справи с овладяването на...

Правим всичко възможно, за да...

Само ние можем да се справим с кризата.

Стабилността в държавата се дължи на уникалните успехи на правителството.

Стартираме нови мерки за преодоляване на кризата.

Тези изрази често звучат като рефрени и се използват за различни политически послания и от различни по идеология политически представители. Превръщането им в политически рефрени е повод да бъде отбелязана свръхупотребата им и да бъде подчертано неумението да се използва силна и въздействаща реч извън стандартните клишета, които са част от речевия репертоар на управляващите без оглед на политическата принадлежност, а с оглед на противопоставянето управляващи – опозиция. Клишираността им е удобен модел, зад който се крият политическото равнодушие и реалните политически интереси, които най-често търсят друг тип облаги и привилегии, а клишето и засилената метафоричност са удобен контекст, който прикрива истинските цели на политическото мислене и на политическото действие.

Партиите в опозиция също налагат и използват такива удобни клиширани изрази, в които се редуват сходни изреченски конструкции със следния смислов акцент и с ударение върху степените за сравнение (чрез частиците *по-* и *най-*):

Вашето управление е най-слабото управление в историята на страната ни.

Правителството е все по-неспособно да се справи с(ъс)....

По-корумпирано правителство никога не сме имали в историята си.

За пореден път (те, управляващите) показват своята политическа некомпетентност и управленска безпомощност...

Никога страната ни не е била управлявана толкова бездарно и най-безпринципно.

Вашето управление е най-корумпираното управление в историята на България.

Студентите чужденци разпознават езиковите модели, конструирани около клишетата, и ги приемат като израз на по-слаба езикова култура. Тази категорична оценка може да бъде оспорена, като се има предвид, че в публичната политическа реч клишетото се превръща постепенно в модел на политически жаргон, чрез който е по-лесно да се прикрият нежелани действия; позиция, която не бива да бъде споделяна, защото носи рискове от понижаване на публичното доверие и намаляване авторитета на говорещото лице. То е готов речев шаблон, който изисква по-малко усилия на ментално равнище и на ситуационна обвързаност (когато трябва бързо да реагира на въпрос на журналистите, политикът прибегва спонтанно до клишетото – така хем отговаря на въпроса, хем „излиза“ от неудобни ситуации).

Студентите преводачи не намират разлика в клишираните употреби на българските политици и на европейските им колеги. А студентите от Франция, Сърбия, Чехия, Румъния и Германия отбелязват, че политиките в техните държави използват сходни изреченски конструкции в предизборна реч и в ежедневните си политически обръщения. Темата за клишетата в предизборната реч се нуждае от ново изследване, и то съпоставително, за да покаже моделите, които различават, но и които доближават политиките без оглед на националната им принадлежност. Това е част от по-голямата тема за политическата и езиковата култура в световен мащаб. Лингвистиката все още е в дълг към клишетото като особена речева конструкция, която с оглед на политическата, а и изобщо на публичната реч, трябва да бъде проучена с оглед на различните опозиции, в които изгражда комуникативна ситуация: официално – неофициално; представително – непредставително; институционално – институционализирано – неинституционализирано поведение и говорене; политическо предизборно – политическо парламентарно говорене; бедна мисъл – бедна реч и др.

Вторият тематичен акцент след клишетото е свързан с това как чуждестранните студенти анализират проблема за *езиковата агресия*. Темата е много актуална през последните години и е застъпена силно в изследванията на българските и на чуждестранните лингвисти. Важно е да се отбележи, че в специална част от научен проект на Института за български език „Проф. д-р Л. Андрейчин“ е задълбочено разгърнат проблемът от Неда Павлова, като анализите разглеждат както теоретичната рамка на въпроса, така и чисто практическите измерения.

На специално обсъждане на проекта в Института беше широко коментирана идеята за наказателната санкция, която трябва да следва речевото агресивно поведение, изразено чрез употребата на обидни думи, цинизми и вулгаризми. Преди години от Центъра за анализ на политическата и на журналистическата реч предложихме обидната реч и цинизмите както в публичната, така и в битовата реч да бъдат инкриминирани след съответен сигнал. За съжаление, в българската действителност, и то в различни професионални сфери, не са изключение случаите на обида към отделната личност и към група от хора. Тук като пример ще си позволя да припомня обидата на един вицепремиер към деца инвалиди и техните майки, за която освен оставка трябваше да бъде потърсена и наказателна отговорност. Зад циничните думи стои цинично мислене, а това е особено опасно, когато е съчетано с властови позиции и е възможност за контрол върху човека и неговата професионална кариера. Този случай не е изолиран, разбира се. Коментирали сме как заместник-кмет от Столичната община обижда грубо своя служителка, и то пред свидетели колеги. Коментирали сме също как преподаватели и служители от Университета си позволяват да преминат границите на добрия тон в общуването и да накърняват човешкото достойнство чрез обиди и нецензурни думи дори. Не са изключени в такива позиции и оправдателни реакции, спроред които това поведение е „отприщване“ на енергията, освобождаване на мисълта и на словото, свобода в изразяването като реакция на бунт срещу действителността, което според нашите виждания е абсурдно и неадекватно. Неуместо е и е плод на много слабо възпитание. Компенсаторен механизъм е за редица личностни, а вероятно и други дефицити.

Чужденците, които се обучават за дипломати, остро реагират на езиковата агресия в българското и не само в българското публично говорене. Студентите от Румъния например определят като сходна ситуацията в двете страни, а студентите от Сърбия посочват редица примери за по-крайни употреби на цинична и вулгарна реч. При студенти от държави със сложна и усложняваща се политическа обстановка излизат интересни примери за остра езикова агресия, която често води и до физическа агресивност. Такъв е например случаят с Украйна и с Парламента в Италия.

В специална анкета, проведена за нуждите на това изследване, студентите посочват, че обидата в страните, от които те идват, се обединява около следните тематични групи:

- 1) сравнения с растения и животни;
- 2) обиди на етническа основа;
- 3) обиди на сексуална основа;
- 4) обиди на базата на физически характеристики;
- 5) обиди на базата на родствени отношения;
- 6) обиди на базата на морални и етични ценности;
- 7) вулгаризми и цинизми.

Езиковата агресия намира израз в различни езикови и неезикови прояви. Тя е плод на засилено политическо напрежение; на съзнателно уронване авторитета на личността, на партията и на политическите възгледи на опонентите. Затова и проявите ѝ са толкова разнообразни. Може да се изразява чрез интонационния контур на изказването, чрез повишаването на гласа; чрез спецификата на логическото ударение и заплашителния тон; може да бъде придружена от различни жестове и мимики, които допълват и засилват агресивното в речта. Много често в телевизионни формати или пък в предизборни ситуации ясно се откроява неумението да изслушваш събеседника и грубо да го прекъсваш, докато говори; наблюдават се и случаи, при които политиките се държат грубо и неуважително както със своите събеседници, така и със самите журналисти.

За студентите чужденци този тип проява е неуместен и несъобразен с институционалното присъствие на политиките и на журналистите речев модел. Младите хора го определят още като груба проява на невъзпитание и неумение да се изрази политическото мислене и в най-напрегнатите ситуации със силата на изразното средство, а не чрез обидна лексика и вулгарна реч. Не е случаен вероятно и фактът, че студентите от балканските държави откриват редица сходни езикови конструкции, в които преобладава обидата по време на парламентарни дебати или на предизборни студиа. Студентите от западноевропейските страни пък отбелязват, че се засилват тенденциите, свързани с речевата агресия, особено в ситуациите с преселниците и в ситуациите с епидемиологичната обстановка по време на кризата с коронавируса.

Друг акцент от рецепцията на политическата реч от чуждестранни студенти е свързан с така наречената *небрежна разговорност*. Върху разговорната реч и нейната норма вече има много и сериозни проучвания. Към тях чувствително разшириха параметрите на научното разбиране за разговорността традиционно провежданите във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ международни конференции, в които фокус на анализите са наблюденията, свързани с така наречената разговорна реч и с наблюденията и анализите върху устната комуникация изобщо.

Не е тайна, че студентите чужденци, изучаващи български език, усвояват нормата му, а после в ежедневието си започват да разпознават и така наречените разговорни елементи като прагматични компоненти на неофициална, непринудена и неподготвена реч. В процеса на устната комуникация в неакадемичен контекст (най-често в битово-делничната реч и чрез общуването в ежедневни ситуации) студентите „научават“ и започват постепенно да използван редица фонетични и морфосинтактични маркери, присъщи на разговорната практика. При голям брой студенти разговорността се установява като процес в речника им на по-късен етап; предполага добре усвоен книжовно-езиков материал; предполага също наличие на специфична обстановка, която

да даде възможност за реализацията на разговорните прагматични маркери в изказването. Тук ще открием онези прояви на разговорността, които чужденците определят като неприемливи и несполучливи. Някои от наблюденията се нуждаят от социолингвистичен анализ, както и от допълнителни проучвания върху проблема, свързани с рецепцията на политическата реч не само от чужденци, а и от българи.

На първо място, студентите открояват като белег за разговорността говоренето на ти в официален контекст. Те посочват редица примери не само от публичната реч и изразяват учудване от лекотата, с която българските политици и българските граждани „превключват“ на ти-говорене, когато не са налице предпоставки за такъв неформален тон на общуването. Остро изразяват своето несъгласие, когато коментират поведението на българските политици в национален ефир, където си позволяват фамилиарно да говорят с журналистите и помежду си. Ти-говоренето през последните години е белег за принизяването на езиковата култура; за некултивирано поведение и за неизграден усет за уважение към събеседника, което на речево равнище се изразява чрез учтивата форма Вие. Студенти от Русия категорично подчертават в анкетите си, че за тях е недопустимо премиерът на една държава да се държи непринудено и извън протокола в официален контекст с лидерите на европейските държави. Към това допълват, че не възприемат маниера на съвременния българин, когато разговаря със събеседника си, да намалява дистанцията и чрез силата на невербалните средства – като го потупва по рамото или пък приятелски го докосва по ръката и по гърба. Определят речевото поведение на малка част от българските лидери (като посочват и конкретни имена) в Европа като политически неуместно, а речта им – като несъобразена с официалната ситуация и с тона на говоренето в контекста на високите изисквания на държавната институционалност.

Студентите, които изучават нормите на българския книжовен език като чужд език, при наблюдение върху политическата реч регистрират и коментират силно наложеното -ме окончание при глаголи от първо лице множествено число в сегашно време (първо и второ спрежение). В записите им от парламентарна реч се установява, че повече от половината български депутати използват това окончание в устната реч. Младите хора го анализират като отклонение от общия нормативен комплекс, защото те познават добре нормата, за тях тя е представителният (и на този етап единствен) код в общуването, научили са я като правилна с изговор -м на окончанието при тези глаголи и фактът, че тази прагматично-разговорна особеност е вече широко разпространена в устната комуникация на българите, не оправдава употребата ѝ във високия произносителен регистър. По същия начин студентите регистрират редица фонетични маркери, характерни за неофициалната и спонтанната реч, немаркирана по признака държавна институционална

представителност: тук обект на коментар са редица разговорни фонетични опростявания, изразени чрез изпускане на гласни и на съгласни от думата (кво, тряа, четирсет); морфо-синтактични разговорни конструкции, свързани с удвояване на субекта и на аргументите, -ме окончанието. Неразбираемо за тях е непознаването от страна на политиците на някои основни правила, с които те (студентите) са се запознали още в началния етап на своето чуждоезиково обучение: с изненада установяват, че парламентаристите не спазват правилото за употребата на бройната форма при съществителните имена от мъжки род; не спазват също правилото за изразяване на учтивост и граматическото съгласуване при формите за минало неопределено време. На този етап студентите осъзнават, че тези правила много динамично се променят в узуса, но ангажиментът им към езиковия протокол и към речевия етикет, както и разбирането им на политолози, че езиковата култура на публично говорещия политик би трябвало да бъде в контакт с останалите елементи на институционалната представителност, не им позволява с лека ръка да говорят за демократизация в езика, нито пък да налагат изводи, че това са езикови тенденции в процес на нормативизация и към установяване на дублетност. Нещо повече, всички студенти изтъкват, че политиците в собствените им държави използват различни похвати от диалектите, от разговорната практика, от сленга, от актуални публични езикови тенденции, но ги използват съзнателно и ги подчиняват на специфична комуникативна цел, без да остава у слушателя усещането, че говорещият използва спонтанно и хаотично елементи от различни регистри, което е резултат от незнание и неумение да се превключва езиковият код.

Този малък експеримент – как чуждестранните студенти анализират публичната реч, е важен за няколко основни обобщения.

1) Студентите чужденци реагират остро, когато регистрират неуместни (лингвистични и екстралингвистични) прояви в публичната реч.

2) Анализът е повод да се потърсят съпоставително измеренията на езиковата култура в публичната реч в голям брой страни, за да се установят сходните модели в процеса на общуването и тенденциите, които те задават.²⁵⁾

3) Погледът на чужденците е важен и заради това, че за тях представителен код в общуването на този етап е именно книжовноезиковата норма, а останалите средства за комуникация разпознават през различни канали, вероятно включително и през публичната реч.

В този текст изводите са представени обобщено на базата на един конкретен научен експеримент. В детайли те могат да дадат още по-точна представа за политическата ситуация и политическата реч, характерни за всяка една от страните, които чрез мненията на студентите са представени в този научен коментар. Текстът е само опит да въведе читателите в тази необятна и сложна проблематика, а в следващи проучвания ще бъдат очертани за-

дълбочено и с повече детайли всички онези процеси, които оказват влияние върху съвременния език и са сходни или различни за отделните държави. Този текст е само малък принос за това. По-сериозна мотивация за появата му е фактът, че е важно да разбираме как изглеждат реквизитите на съвременната българска действителност в очите на другите. А българската политическа действителност прави своите нелеки опити да стане част от световната политическа сцена. Макар и да е далече от някои политически и езикови стойности на високото държавно институционализирано поведение в общуването. И не само.

Изводите в тази статия се основават на базата на научен експеримент, проведен в периода 2015 – 2020 година. В него участие вземат повече от 50 студенти от следните държави: Германия, Турция, Албания, Румъния, Япония, Северна Корея, Украйна и Гърция. Студентите са изучавали вече една година интензивно курс по български език и вече са записани в различни специалности на Софийския университет.

БЕЛЕЖКИ

1. Радева, В. Български тълковен речник. София: Изток – Запад, 2012, с. 263.
2. Чакърва, Кр., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Пловдив: Марица, 1999, с. 124 – 125
3. Пак там.
4. Пак там.
5. Сенкевич, М. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений. Москва: Высшая школа, 1976, с. 107.
6. Чакърва, Кр., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Пловдив: Марица, 1999, с. 124 – 125.
7. Розенталь, Д., М. Теленкова. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва: Просвещение, 1976, с. 99.
8. Чакърва, Кр., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Пловдив: Марица, 1999, с. 125 – 126.
9. Брезински, Ст. Езиковият шаблон. София: Наука и изкуство, 1966, с. 61.
10. Виноградов, В. Современный русский язык. Москва: УЧПЕДГИЗ, 1938, с. 121.
11. Винокур, Г. Культура языка, Москва: Федерация, 1929, с. 182.
12. Якубинский, Л. О диалогической речи. – В: Русская речь. Петроград, 1923, сб. 1, с. 168.
13. Розенталь, Д., М. Теленкова. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва: Просвещение, 1976, с. 99.

14. Щерба, Л. Современный русский язык. – В: Избранные работы по русскому языку. Москва, 1957, с. 113.
15. Сенкевич, М. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений. Москва: Высшая школа, 1976, с. 102.
16. Костомаров, В. Русский язык на газетной полосе, Москва: Московский государственный университет, 1971, с. 77.
17. Брезински, Ст. Езиковият шаблон. София: Наука и изкуство, 1966, с. 48.
18. Брезински, Ст. Езиковият шаблон. София: Наука и изкуство, 1966, с. 46.
19. Брезински, Ст. Езиковият шаблон. София: Наука и изкуство, 1966, с. 18.
20. Чакърова, Кр., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Пловдив: Марица, 1999, с. 126 .
21. Чакърова, Кр., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Пловдив: Марица, 1999, с. 125 – 126.
22. Розенталь, Д., М. Теленкова. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва: Просвещение, 1976, с. 148 – 149.
23. За езиковите клишета в публичното пространство. Езикова култура с Борислав Георгиев, „12 плюс 3“ по „Хоризонт“ на БНР, 10.11.1997 г.; <http://www.slovo.bg/old/bgeorgiev/19971110.htm>
24. Брезински, Ст. Езиковият шаблон. София: Наука и изкуство, 1966, с. 48.
25. В проект КП 06 ОПР 05/4, финансиран от ФНИ на МОН, е заложено именно това – да се наблюдава и анализира публичната политическа реч в повече от 20 държави и да се изготвят научни текстове, които обективно да покажат каква е ситуацията – политическа и езикова, в тези държави. Изказваме благодарност към Фонд „Научни изследвания“ за подкрепата, в частност за подкрепата при подготовката на тази статия.

ЛИТЕРАТУРА

- Брезински, Ст. (1966). *Езиковият шаблон*. София: Наука и изкуство.
- Виноградов, В. (1938). *Современный русский язык*. Москва: УЧПЕДГИЗ, с. 121.
- Винокур, Г. (1929). *Культура языка*, Москва: Федерация, с. 182.
- Костомаров, В. (1971). *Русский язык на газетной полосе*. Москва: Московский государственный университет, с. 77.
- Миланов, Вл. & Стаянова, Н. (2014). *Езикови портрети на български политици и журналисти*. София: Свети Климент Охридски, с.42.
- Розенталь, Д. & М. Теленкова. (1976). *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Москва: Просвещение, с. 99.
- Сенкевич, М. (1976). *Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений*. Москва: Высшая школа, с. 102.

- Радева, В. (2012). *Български тълковен речник*. София: Изток – Запад, с. 263.
- Радева, В. (2019). *Българският език и науката за него*. София: Св. Климент Охридски, с. 328.
- Сталянова, Н. (2020). *Речта в съвременното българско общество*. София: Парадигма, с. 21
- Турмакова, С. (2015). *Клишето в политическата реч*. Магистърска теза.
- Чакърлова, Кр. & П. Костова. (1999). *Феноменът стилистична грешка*. Пловдив: Марица, с. 125 – 126.
- Брезински, Ст. (1966). *Езиковият шаблон*. София: Наука и изкуство, с. 61.
- Щерба, Л. (1957). Современный русский язык. *Избранные работы по русскому языку*. Москва, с. 113.
- Якубинский, Л. (1923). О диалогической речи. *Русская речь. сб. 1*, с. 168. Петроград.

REFERENCES

- Brezinski, St. (1966). *Ezikoviyat shablon*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Vinogradov, V. (1938). *Sovremennayy russkiy yazayk*. Moskva: UCHPEDGIZ, s. 121.
- Vinokur, G. (1929). *Kulytura yazayka*, Moskva: Federatsiya, s. 182.
- Kostomarov, V. (1971) *Russkiy yazayk na gazetnoy polose*. Moskva: Moskovskiy gosudarstvennaya universitet. s. 77.
- Milanov, Vl. & Stalyanova, N. (2014). *Ezikovi portreti na balgarski polititsi i zhurnalisti*. Sofia: Sveti Kliment Ohridski, s.42.
- Rozentaly, D. & M. Telenkova. (1976). *Slovary-spravochnik lingvisticheskikh terminov*. Moskva: Prosveshtenie, s. 99.
- Senkevich, M. (1976). *Stilistika nauchnoy rechi i literaturnoe redaktirovanie nauchnykh proizvedeniy*. Moskva: Vaysshaya shkola, s. 102.
- Radeva, V. (2012). *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia: Iztok – Zapad, s. 263.
- Radeva, V. (2019). *Balgarskiyat ezik i naukata za nego*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski, s. 328.
- Stalyanova, N. (2020). *Rechta v savremennoto balgarsko obshtestvo*. Sofia: Paradigma, s. 21
- Turmakova, S. (2015). *Klisheto v politicheskata rech*. Magistarska teza.
- Chakarova, Kr. & P. Kostova. (1999). *Fenomenat stilistichna greshka*. Plovdiv: Maritsa, s. 125 – 126
- Brezinski, St. (1966). *Ezikoviyat shablon*. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 61.
- Shterba, L. (1957). *Sovremennayy russkiy yazayk. Izbrannaye rabotay po russkomu yazayku*. Moskva, s. 113.

Yakubinskiy, L. (1923). O dialogicheskoy rechi. *Russkaya rechy. sb. I*, s. 168. Petrograd.

THE RECEPTION OF BULGARIAN POLITICAL SPEECH BY FOREIGN STUDENTS

Abstract. The article presents the conclusions of a scientific experiment conducted with foreign students at Sofia University “St. Kliment Ohridski”. In extracurricular classes, students observe and analyze the speech of Bulgarian politicians and must prepare a scientifically based commentary on their verbal and nonverbal behavior, comparing it with the political situation (politicians and political speech) in their own countries. The object of scientific analysis in this text are the conclusions related to language aggression in public speech, the dynamics of language processes and in particular the discrepancies between the literary normative complex (which for foreign students is leading and representative) and the trends set by us as parallel language models. Important markers accompanying political communication such as representation, speech readiness, appropriate uses, and the ability to switch language codes are also considered.

Keywords: political speech; language culture; conversational markers; dynamics of language processes

✉ **Dr. Vladislav Milanov, Assoc. Prof.**

Faculty of Slavonic Studies

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: v-milanov@slav.uni-sofia.bg